

Edith B. Thomas, *Helme, Schilde, Dolche*, Studien über römisch-pannonische Waffenfunde, Akadémiai kiadó, Budapest 1971, 150 str., table: 4 barvne, 80 črno-belih.

Od akademijske založbe v Budimpešti smo z letnico 1971 dobili bogato opremljeno knjigo E. B. Thomasove o nekaterih kosih »paradne opreme« rimskega vojaka. Če ob naslovu *Helme — Schilde — Dolche* in opremi v prvem trenutku pomislimo, da gre za poljudneje pisano delo, ki želi predstaviti razkošen material podonavskega limesa tudi širši javnosti, nas že podnaslov — *Studien über römisch-pannonische Waffenfunde* pouči o resničnih namenih avtorice, prepričajo pa nas o serioznosti pristopa že prve vrstice dokumentarično strogega teksta, opremljenega s potrebnim znanstvenim aparatom. Pred sabo imamo torej tri samostojne, a tematsko povezane razprave, katerih dele smo že imeli priliko spoznati v madžarskih arheoloških revijah.

Počasi se zapolnjujejo velike vrzeli, ki zijajo v našem poznavanju oborožitve rimskega vojaka v času srednjega in poznega cesarstva. Panonske najdbe čelad imajo pri tem pomemben delež. Tu so obravnavane najdbe »bronastih reliefno okrašenih paradnih čelad« v zbirki Delhaes in iz Brigetione ter »železnih grebenastih čelad s prevleko iz dragocene pločevine« iz Intercisa in v sklopu tega najdba iz Akvinka, ki je analogija čeladam iz Berkasova. Vse te najdbe so nam znane že iz starejših objav, avtorica v razpravi sumira mnenja, jih tehta in se skuša opredeliti do njih. Poglejmo njene zaključke. Čelade prvega tipa (Brigetio, zbirka Delhaes, zunaj Madžarske Hedderheim) pripadajo verjetno 2. stol., izhajajo pa domnevno iz Vzhoda (Barkócsy), čeprav ne smemo izključiti možnosti, da je v Panoniji delovala delavnica z mojstri, ki so prišli skupaj z vojsko (v 2. pol. 2. stol.) z Vzhoda (Rad-

nóti). Čelade drugega tipa (Budimpešta — trg Eskü, Berkasovo 1 in 2, Pfersee 1 in 2; Worms — Schildergasse, Intercisa 1, 2, 3, 4) pripadajo času od 2. (Alföldy — primerjava s čeladami s Kristusovim monogramom, upodobitve na novcih; prim. tudi Manojlović) do 7. (primerjava s stilom upodobitve sedeče figure na zlatih palicah iz Kraszne) desetletja 4. stol. So tipičen produkt srednjega Podonavja, izdelovalni center je verjetno Sirmium (cesarska kovnica, primerjava s Kraszno). S svojim okrasom odražajo barbarizirani stil poznega cesarstva in se vklapljajo v dvorni okus tega časa.

Pri prvem tipu avtorica ne operira z nikakršnimi novimi podatki ali indicijami, zato so njeni zaključki in opredelitve negotovi. Zanimivejša je obravnava drugega tipa, kjer predlaga razmeroma ozko omejeno datacijo in izvor. Pri tem velja zameriti, da se ves čas v razpravi ukvarja pravzaprav samo s čelado iz Budimpešte in njej analognimi (Pfersee, Berkasovo), poleg opisa (in skrbnega obravnavanja problema okoliščin najdbe) o čeladah Intercisa pove le še, da sicer nimajo ohranjene prevleke iz dragocene kovine, da pa se od dobro ohranjenih primerkov (Budimpešta itd.) razlikujejo le po nepomembnih detajlih. In vse, kar ugotovi za te čelade, avtomatsko preneša tudi na prve. Razlike pa niti niso tako majhne: skupna jim je tehnična izvedba z železnimi polkalotami in grebenom ter okrasno pločevino; ostali deli konstrukcije pa se razlikujejo — pri Intercisi sploh ni čelnega obroča in nosnega ščitnika, da ne govorimo o oblikovanju posameznih delov — grebena, ličnih ščitnikov, ušesne odprtine in pa okrasa, kot ga nakazujejo ostanki na kalotah (Intercisa). Pri tolikšnih razlikah se zdi pritegnitev čelad Intercisa v skupino (Budimpešta — Berkasovo) metodično vprašljiva, še posebej ker so jim s tem pripisani vsi avtorjevi kronološki in kulturno-historični zaključki o drugih. Pa tudi ti

zaključki se zdijo včasih premalo utemeljeni. Danes imamo že dosti podatkov za trditve, da so čelade tipa Budimpešta - Berkasovo bile resnično v uporabi v Konstantinsko-Licinijevskem času, medtem ko je prejšnji razvoj še povsem nejasen. Neutemeljeno pa se zdi vpeljevati 60—70 leta kot kakršnokoli mejo za te čelade na podlagi stila stereotipnih upodobitev na zlatih palicah iz Kraszne. Stil teh upodobitev ne dokazuje ničesar. Domneva o delavnici v Sirmiju se nam v sklopu podobe o vlogi mesta v 4. stol., ki jo vse bolj jasno kažejo nove študije in izkopavanja, zdi zelo privlačna, bomo pa zanj z veliko nestrpnostjo pričakovali novih indicij.

Le še misel glede poimenovanja. Oglejmo si shemo:

	1.	2.
namen	Paradehelme	—
oblika	—	Kammhelme
material	bronzene	eiserne
tehn. značilnost	—	Plattenüberzug
okras	reliefverzierte	

Ti označbi sta (ne glede na njun izvor) kot se zdi pobrali vse nevarnosti selektivnega opisnega poimenovanja. Iz zadnjega odstavka teksta o čeladi št. 4 na strani 17 razberemo, da avtorica kot značilnost te skupine imenuje greben. Grebenaste pa so seveda tudi čelade prve skupine. Oboje so tudi (po mnenju avtorice) paradne. Razprava bi morala vnesti red v poimenovanje tipov, imena morajo vsekakor biti zastavljena tako, da ob pritegnitvi drugih in novih oblik v obravnavanje ne pride do zmede.

Izhodišče za drugo razpravo sta dve novi najdbi bogatih primerkov okrašenih ščitnih grb v Donavi (pri Szazhalombatti in pri Dunaföldvaru). Kot analogije avtorica obravnava še tri kose iz Mainza, iz Halmeaga v Romuniji, pa grbi s štirikotno osnovno ploščo iz Vindonisse in iz reke Tyne ter še nekatere neokrašene primerke. Vse te najdbe primerja na eni

strani s Straubingom, na drugi pa s poslikanimi ščitoma iz Dura Europos ter na podlagi nekaterih ornamentalnih motivov, stila figuralnih upodobitev (freske) in splošne likovne tendence (slikovitost) meni, da predstavljajo z omenjenimi najdbami povezano, kronološko in izvorno enotno skupino. Izdelovalni center naj bi bil na Vzhodu — v Siriji ali v okolici Aleksandrije, pripadale pa naj bi 2. stoletju.

V objavi mainških ščitnih grb se je H. Klumbach že dotaknil vprašanja povezav med poznanimi primerki figuralno okrašenih bronastih ščitnih grb, odnosa do Straubinga in konjeniške čelade iz Waala v muzeju v Leidnu. Opozoril je na motiv punktiranih povezanih krogov, ki se pojavlja na več umbih in v Straubingu, ter na sličnost upodobitev bist na njegovem umbu B s tistimi na čeladi v Leidnu in s tem nakazal možnost skupnega izvora nekaterih od obravnavanih kosov (obenem pa opozoril na različnost v konceptu krasitve in v tehniki pri drugih, še posebej Kirkham). Predvsem pa ga je zanimalo razmerje med likovno upodobitvijo in tehniko izdelave: iskanje kolorističnega efekta z delnim srebrenjem (beli metal) oz. z graviranjem in punktiranjem srebrne površine; v tem oziru naj bi obravnavani primerki predstavljali enotno skupino, ki pripada mlajšemu časovnemu horizontu nasproti za prvo stoletje značilni skupini tavširanega orožja. Glede datiranja pokaže, da dejstvo, da je bil ščit iz reke Tyne last vojaka 8. legije Avguste, ne narekuje nujno dosedanje zgodnje datacije (Hadrijan). Upoštevajoč čas zakopa Straubinga, se odloči za 2. pol. 2. stol. kot najverjetnejši čas izdelave in uporabe obravnavanega materiala.

Zaključki E. B. Thomasove so torej bistveno drznejši in dalekosežnejši, pri čemer pa ne operira z bistveno novimi dokazi, le istim daje veliko širšo dokazno vrednost. Po našem mnenju neutemelje-

no. Njena osnovna ugotovitev je, da obravnavani material (+ Straubing + Dura Europos) predstavlja kronološko in izovorno enotno skupino. Razen na enotne likovne tendence (Klumbach) se opira predvsem na skupne ornamentalne motive »ni mogoče zanikati sličnosti motivov umbov -!- Dura Europos in panonskih«: poleg punktiranih povezanih krogov (Klumbach) upošteva še: 1. »cvetni motiv s kelihom, viticami in popkom«; ta razširjeni motiv nastopa v najrazličnejših stopnjah stilizacije (do nespoznavnosti) na posameznih obravnavanih predmetih in ga je povsem nesmiselno imeti za dokaz skupnega izvora, enako kot 2. lovorov venec (skupaj z orlom!) prav tako v različno stiliziranih izvedbah. Na osnovi take primerjave z Dura Europos (in dokazanih povezav Straubinga z Vzhodom — *cohors I Flavia Canathenorum*: Barkócsy) se odloči za vzhodni izvor ščitnih grb (Sirija ali okolica Aleksandrije).

Pomudili smo se pri teh detajlih dlje, da bi opozorili na metodo dokazovanja, ki ni le površna, ampak povsem visi v zraku in je glede na pomembnost zaključkov neodgovorna. Utegne se izkazati, da so vsi zaključki avtorice točni. Vendar ta razprava nobenega od njih v ničemer ne dokazuje.

V zadnjem delu Thomasova ob novi najdbi iz Donave pri Dunaföldvárju obravnava okrašena bodala 1. stoletja. Obdelal jih je prvi Exner, Ulbert pa je izločil kasni tip Vindonissa z značilnim ozkim listom in monohromnim tavširanim okrasom. Končno je Gonzenbachova v posebni razpravi obravnavala reliefno okrašene nožnice gladijev in bodal avgustejsko-tiberijskega obdobja. Preostala bodala je Thomasova razdelila v dve skupini: tip Dunaföldvár tiberijsko-klavdijske (+ Neron) dobe, ki ga karakterizira v zgornji polovici močno usločen list in značilen okras nožnice s tavširanjem in večbarvnim emajlom (sem spadajo

tudi primerki iz Kolpe pri Sisku), in pa prehodno skupino, ki združuje posamezne značilnosti tipov Dunaföldvár in Vindonissa in jo zato tudi postavlja v vmesni čas (Neron, zgodnji Flavijci?), tako predlaga novo datacijo za Oberammergau, ki ga je Ulbert postavil na začetek razvoja teh bodal; prav tako še Cambodunum — po Krämerju zgodnjeterijsko; potem kot naslednjo stopnjo bodala, ki imajo poleg tavširanja tudi platinanje s srebrom ali zlatom (Vindonissa, Mainz, Waddon Hill — in pa pri Ulbertu kot predhodniki Vindonissa - tipa obravnavani primerki ter soroden nov primerek iz Nijmegna). Rečne najdbe (75 %) naj bi kazale na pomen rečnega vojaškega transporta v času zasedbe Panonije. Bodala bi domnevno pripadala legionarjem v štabni službi, verjetno kot odlikovanja. Glede na finočo izdelave in motivni oz. simbolični zaklad okrasa meni avtorica, da so izdelek (neznane) centralne cesarske in ne provincijalne (Exner) delavnice in se obenem strinja s hispanskim izvorom tipa.

Vsekakor moramo računati z novim poimenovanjem tipa, čeprav je izbira imena na podlagi te osamljene najdbe ob številnih najdbah pri Mainzu (končno tudi pri Sisku) in ob še vedno neovrženi Exnerjevi tezi o delavnici v Mainzu (Thomasova je lahko samo postavila nasprotno tezo) morda vprašljiva. Časovna opredelitev na podlagi prejšnjih študij najbrž ni problematična, vsaj v tej široki (in dokaz laksni) obliki ne (tip Dunaföldvár domnevno v 2. tretjini stoletja; Klavdij-Nero; vendar za Dunaföldvár sam med Tiberijem in Klavdijem; še za prehodno skupino: 2. pol. 2. stol.; na tabeli spravljeno kar v leti 68—69; pač pa za Cambodunum »na vsak način 1. pol. stol.« čeprav v prehodni skupini). V bistvu gre predvsem za predlog relativno kronološkega fiksiranja na podlagi tipoloških zapažanj in to med avgustejsko-tiberijskimi reliefno okrašenimi nož-